

DİVAN ŞAİRİ NASIL YETİŞİR?

Mehmet PEKTAŞ

Divan şairi; bilgi, birikim, kültür ve inanç açısından güçlü bir geleneğin mensubuydu. Bu geleneğe dâhil olarak divan şairi sayılmanın belli koşulları vardı. Şairliğe heves eden kişinin, şiir yazmaya başlamadan önce geleneği öğrenmeye, geçmiş şiir birikimini tam anlamıyla tanımaya dayanan bir hazırlık sürecinden geçmesi, Arapça ve Farsçayı öğrenerek bu dillerin edebiyatlarını yakından bilmesi gerekirdi. Aynı zamanda aydın olmanın bir gereği olarak görülen bu süreç, okuma, araştırma ve inceleme gibi teorik çalışmalarla başlardı.

Şair adayının geçeceği ilk aşama, eski kaynaklar üzerinde araştırma ve incelemeler yapmaktı. “Bir şeyi ayrıntılı ve kapsamlı olarak inceleme, mahiyetini anlamaya çalışma, geniş bilgi edinme anlamlarına gelen *tetebbu*’, önceden yazılmış şiirler üzerinde okuma, düşünme ve değerlendirme çalışmasını anlatır. *Mütâla*’a da, hemen hemen aynı anlamdadır.¹” Bu çalışmaları büyük şairlerden şiir ezberleme faaliyetleri takip eder. Nizâmî-i Arûzî’den edinilen bilgilere göre şairliğe heves eden birinin, gençlik yıllarından itibaren eski şairlerden 20.000 beyit, daha sonrakilerden de 10.000 beyit ezberlemesi gerekirdi.² Üstat şairler, ezberleme işini tamamlayan şairden bir sonraki aşama olarak ezberlediklerini unutup gelmesini isterlerdi. Böylelikle şair adayının geçmiş şiir birikimini özümsemesi sağlanırken, eski şairlerin hayallerini tekrar etmesinin de önüne geçilmiş olurdu. Şairin yetiştirme sürecini bir okul olarak değerlendirilen Cemal Kurnaz’a göre teorik çalışmaları tamamlayan şair adayı bu okulun “hazırlık sınıfı”nı başarıyla bitirmiş olurdu.

Şair adayı, teorik çalışmalardan sonra *kûşîş*, *mümâreset*, *âzmâyîş*, *verziş* gibi terimlerle anlatılan uygulamalı çalışmalara geçerdi. “Sürekli ve sıkı çalışma, alışma, alıştırma anlamlarına gelen bu terimler, özellikle belli bir eser veya şiir üzerinde pratik yaparak el yatkınlığı, alışkanlık, deneyim ve beceri kazanmayı anlatır.³” Bu aşamada şiir heveslisinin şiir bilgisi ve yeteneğini geliştirmesi için nazirecilik geleneği devreye girer. Sanatın başlangıcı “taklit” olduğuna göre şiir ve edebiyatın; buna paralel olarak şairin kendini geliştirmesinde nazireciliğin önemi azımsanamaz.⁴ Sözlük anlamıyla “bir şeye benzemek üzere yazılan örnek, karşılık” demek olan *nazîre*, terim olarak bir şairin şiirine, yine o vezin (ölçü) ve kafiyede (uyak) söylenen manzumeyi ifade eder. Şair adayları için bir anlamda meşk faaliyeti olan bu temrinler Tanpınar’ın ifadesiyle, eski şiiri hakikî bir atölye çalışması haline getirmiştir.⁵

Kimilerine göre bir şiirin nazîre olabilmesi için şekil kadar özde birlik, yani ifade, eda, konu birliği de esas kabul edilir. Kimilerine göre de bir nazîre, zemin şiiri (nazire yazılan şiir) her bakımdan geçmeli, en azından onu yakalayabilmelidir. Değilse, şeklen nazîre gibi olsa da esasta buna nazîre denemez.⁶ Nazirecilik geleneği, divan şiirinin varlığını sürdürdüğü bütün asırlar boyunca önem ve tesirinden bir şey kaybetmeden devam etmiştir. Öyle ki, eski şiirin tamamen ortadan kalktığı Cumhuriyet devrinde dahi nazirecilik geleneğinin etkileri görülmektedir. Bu dönemin kimi şairleri tamamen eski tarzda nazîreler kaleme almışlar, nazirecilik geleneğini bir anlamda devam ettirmişlerdir.⁷

Şair kabul edilmek için aşılması gereken sürecin dışında şairler, yaşadıkları devrin ilimlerinden haberdar olmalıydılar. Bu konuda Fuzulî’nin söyledikleri dikkate değerdir: “İlimsiz şiir, temelsiz duvar gibi olur ve temelsiz duvar ise gayet itibarsızdır. Şiirimin payesinin ilim ziyinetinden yolsun olmasını haksızlık bilip, bir müddet hayatımın nakdini aklî ve naklî ilimlerin kazanılmasına sarf ederek, ömrümün hâsılâtını hikmet ve hendese kazançları edinmek için harcadığımdan, giderek, çeşitli hüner incilerinden nazminin güzeline süsler düzenledim ve yavaş yavaş hadis ve tefsir hakkında etraflı bilgi edininip, şiir erdemine kınanacak bir iş gözü ile bakmanın himmet yoksunluğu olduğu gerçeğine ulaştım.⁸”

Tezkire yazarı Latîfî⁹, Fânî’den bahsederken onun İsa Hoca lakabıyla bilindiğini ve şiir yazar öğrencileri olduğunu söyler. Fânî’nin öğütlerini nakleden Latîfî bu öğütlerin şiire heves edenlerce bilinmesinin lüzumlu olduğunu anlatır. Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu bir makalesinde bu görüşleri maddeler halinde bugünkü Türkçe ile verir:

“1-Nazma başlayan Farsça ve Arapça öğrenmeli, hatırında çok kelime ve deyim bulundurmalıdır.

Böylece beyitlerinin sağlam, şiirlerinin kusursuz olmasını temin etmiş olur. Şiir bir binâ gibidir. Binanın malzemesi hazır ve o binaya uygun olmazsa istenilen şekilde yapılması mümkün değildir. Eğer malzemede eksiklik olursa o binâyı kuramaz malzeme binâyı uygun değilse bina güzel olmaz.

2-Bir kimsenin ilmi yoksa şiir yazmamalıdır. Çıplak bir insanın beline kemer bağlaması uygun değildir.

3-Şiirden anlamak, şair olmanın ilk basamağıdır. Şiirin sanatlarını, şiiri süslemek için nelerin lâzım geldiğini bilmek şairin sermâyesidir. Eğer bir şiir heveslisi alelâde vezinli, kâfiyeli söz düzecekse şiirden anlamakla yetinsin, bu daha iyidir; eğer kötü bir şair olacaksa sözün inceliklerini anlamakla kalmalıdır.

4-Şair, kendisini gerçekten şair zannedip bu zannına güvenmemek, câhillerin ve şiirden anlamayanların övmesine aldanarak kendisini şair zannedip gururlanmamak. Şiirden anlayanlar kendisinin ahmak, budala olduğunu mecazî ifadelerle söylerler; o ise söylenenleri hakikî manâsıyla alıp kendisini övdüklerini zanneder.

5-Şair, şiirini tanıtmaya ve kendisini anlatmaya kalkışmamalıdır. Böyle bir hareket olgun ve bilgili insanlara yakışmaz.

6-Şiirle meşgul olan, günah olan şeyleri ifade etmek yolunu tutmamalı. Daha önemlisi, şiirle çok uğraşıp dinin emirlerini yerine getirmekten, namaz ve duadan ayrılmamalı.”¹⁰

Latîfî”, “müteşâir (şair geçinenler)” olarak ifade ettiği kimseleri de birkaç kısma ayırır:

1-Manzûm söz söylemeye kudreti olmadığı, şiir ilminden haberi bulunmadığı için ya bir şairin mahlasını değiştirerek veya birkaç güzel beytini alarak kendi şiirleri diye takdîm edenlerdir. Bunları çok âdî bir hırsızlıktır. Şairin dîvanında veya şiirlerinin bulunduğu bir mecmûada bunların çaldıkları beyit veya beyitler bulunabilir.

2-Bir kısmı vardır ki, onlar vezinli söz söyleyebilirler fakat kâbiliyetleri hayaller ve manâlar bulmaya kâfi değildir. Anlayışlarının kıtlığından ve yaradılışlarında şairlik mayası bulunmadığından sanat icat edip yeni bir tarz ortaya koyamazlar. Bu sebepten, zarûrî olarak kendilerinden önce gelmiş şairlerin manâlarını alırlar. Dolayısıyla hırsızlığa alışı, söylenmiş sözleri tekrar ederler.

3-Bir kısmı da başkalarının şiirlerinin manâlarını aynen alırlar, fakat lafzını değiştirirler. Hayâl ve sanatlar ise aynı kalır. Buna söz hırsız ve mukallid derler ki makbûl bir hüner değildir. Manâya dokunmadan kelimeleri değiştirerek yapılan hırsızlığın adı “selh”dir ki, manâsı “deri yüzmektir”.

4-Bir kısmı Fars veya Arap şairlerinin şiirlerini tercüme ederler. Yahut o şairin bir manâsını tıraş ederek hoşâ gidecek şekli koyar. Veya tazmîn yahut iktibas yoluyla kendi şiirinin arasına katar. Bu tür çalma, diğerlerine nisbetle hoş görülmüştür. Latîfî, Ahmed Paşa'nın şiirlerinin ekseriyetle İran şairlerinden tercüme olduğunu söyler. Fakat onunki biraz da beşinci kısma girer.

5-Bu kısımdaki şairler, üstad bir şairin şiirindeki manâyı alır, ince zevki, keskin zekâsı ve şair yaradılışı ile o manâdan bir manâ daha çıkarır, oradaki sanatlardan başka sanatlar kullanır. Bu türden olanlar yaratıcı, orjinal hayaller meydana getirici şairler gibi telakkî edilmişlerdir.¹¹

Uzun süren hazırlık safhası sonrasında şiir heveslisi, şair olarak adlandırılabilir bir yetkinliğe kavuşmuş, geleneğin tam bir temsilcisi olmuştur. Kendisine daha önceden telkin edilen bir estetik tavırla, şiirini kurmak durumundadır. Zira “kendinden önce gelmiş üstatların, büyük şöretlerin eserlerinden edebiyat terbiyesini alarak yetişen şairin bütün sanat görgüsünü bu örnekler meydana getiriyordu.”¹² Şair, doğal olarak kalemini bu terbiye doğrultusunda geçmiş örneklere benzer şekilde oynayacak ve sıra dışı eserler meydana getirmeyecek/getiremeyecektir. Divan şairi, bu gelenek sayesinde önünde hazır bir malzeme ve sayısız örnek bulur. Bu hazır malzemeye daha önceden yazılmış sayısız şiire benzeyecek tarzda yeniden şekil verir. Son noktada, geleneği içine kattıkları ile beraber sonraki şairlere devreder. Öte yandan gelenek, şiirin sınırlarını kesin hatlarla çizmiştir. Bu kesin çizgiler nazım şekli, vezin (ölçü), kafiye (uyak) gibi dış unsurların yanında konu, kelime dünyası, benzetmeler, mazmunlar gibi iç unsurlarda da kendisini gösterir. Mesela, sevgilinin boyunun uzunluğu bütün şairler için bir güzellik unsurudur. Bu uzunluğu ifade etmek üzere kullanılacak kelimeler bellidir: Serv, nây, sanavber, şimşâd, ar'ar, nihâl, çınâr, tûbâ, elif vb. Şair, sevgilinin boyu ile ilgili bir hayalini anlatacaksa bu kelime ve benzetmelerle ifade etmelidir. Şaire düşen elindeki hazır malzeme ile ifadeyi en güzel hale getirmektir.

Böylesi zorlu bir süreçten geçerek yetişen şairler tarafından “Türk edebiyatının “yüz akı” diyebileceğimiz bir hususiyete sahip “muazzam” bir edebiyat oluşturuldu.”¹³ Yazılan şiirler elden ele, dilden dile dolaştırılarak şuara meclislerinde okundu, mecmualara geçirildi. Nihayet belli bir sanatsal olgunluğa ulaştıktan sonra şairler divan sahibi olabildiler.

¹ Cemal Kurnaz, *Osmanlı Şair Okulu*, Ankara 2007, s. 10.

² Ömer Faruk Akün, “Divan Edebiyatı” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, s. 413.

³ Kurnaz, **a.g.e.**, s. 14.

⁴ M. Fatih Köksal, *Sana Benzer Güzel Olmaz, Divan Şiirinde Nazire*, Ankara 2006, s. 120.

⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2003, s. 21.

⁶ Köksal, **a.g.e.**, s. 119.

⁷ Köksal, **a.g.e.**, s. 119

⁸ M. Nur Doğan, *Fuzûli'nin Poetikası*, İstanbul 1997, s. 92.

⁹ Latifi tezkiresinin kaynak değeri, içeriği, dili ve üslubu üzerine çeşitli eleştirilerimiz bulunmakla birlikte, şiir hakkında naklettiği bu öğütler muteber görünmektedir.

¹⁰ Mehmet Çavuşoğlu, “16. Yüzyılda Dîvan Edebiyatı –Dîvan Edebiyatında Şiir Kavramı-, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, İstanbul 1999, s. 212-213.

¹¹ Çavuşoğlu, **a.g.m.**, s. 213.

¹² Akün, **a.g.m.**, s. 413.

¹³ Ahmet Kartal, “Klasik Türk Edebiyatı'nı Anlamak”, *Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 2008, s. 343.

KAYNAKLAR:

Ahmet Hamdi Tanpınar, *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2003.

Ahmet Kartal, “Klasik Türk Edebiyatı'nı Anlamak”, *Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 2008, s. 343-357.

Cemal Kurnaz, *Osmanlı Şair Okulu*, Ankara 2007.

Mehmet Çavuşoğlu, “16. Yüzyılda Dîvan Edebiyatı -Dîvan Edebiyatında Şiir Kavramı-, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, İstanbul 1999, s. 208-218.

M. Fatih Köksal, *Sana Benzer Güzel Olmaz, Dîvân Şiirinde Nazire*, Ankara 2006.

M. Nur Doğan, *Fuzûli'nin Poetikası*, İstanbul 1997.

Ömer Faruk Akün, “Dîvân Edebiyatı” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, s. 388-427

BENİ

Hasan Fahri TAN

Mahmur gözlerinde yittim, a cânânım bul beni
Al da fırlat yâd ellere, âzâd et kurtul, beni.

Rûhumun tâ derûnudur mesken-i menbâ-ı dert
Râm olmuşum dest-i dile, mest kıldın ey kul beni

Elindense mevtim ey yâr kâkülünden örülmüş
Bir kefene sarmala ki sarmaz başka çul beni

Üstüme bir nişâne koy sayhâsıyçün uşşâkun
Mezarımda taşlasın ko, bu ehl-i ukûl beni

NASUH

Mest olup da söyledim her ne söyledi isem
Alır mıydım âhını aklım başımda olsa

Rûhumun enkâzını senden başka kim görür
Revâmıdır göz yummak; bu dert beni öldürür

Ey benim nazladığım, nazlandığım, gücenme
Böyle miydim eskiden, nasıl oldum ben harab

Üzdüm seni, /bin özür/, dost hiç kusur görür mü
Mataramda su bitmiş; dostluğun bana ikram